הישיבה השלוש־מאות־וארבעים־ותשע של הכנסת השניה

יום שלישי, א' שבט תשי"ד (5 ינואר 1954)
ירושלים, בנין הכנסת, שעה 16.08

א. שאילתות ותשובות

היו"ר י. קליבנוב:

אני מתכבד לפתוח את הישיבה השלוש־מאות־וארבעים־ותשע של הכנסת השניה.

נשמע, בראשית הישיבה, שאילתות ותשובות.

1. תקופת התמחותם של בוגרי הפאקולטה למשפטים

חבר־הכנסת מ. אונא שאל את שר־המשפטים ביום י"ז בטבת תשי"ד (23 בדצמבר 1953):

ביום ט"ו בטבת תשי"ד הציג היועץ המשפטי לממשלה לפני נשיא בית־המשפט העליון — בין שאר עורכי־הדין אשר קיבלו תעודות רישום — צעיר אחד אשר הוצג לפני נשיא בית־המשפט העליון כבוגר הראשון של הפאקולטה למשפטים של האוניברסיטה העברית בירושלים.

ידוע לי כי במחזור הראשון של הפאקולטה למשפטים בירושלים, אשר סיים חוק לימודיו בתשי"ג, סיימו כ־120 תלמידים, וכי טרם ניתן על־ידי האוניברסיטה העברית התואר „מוסמך למשפטים", — כי טרם נודעו תוצאות בחינות הגמר, וכי ראשוני המוסמכים יוכתרו בטכס שייערך בראשית סמסטר הקיץ תשי"ד.

א) כיצד הוסמך צעיר זה כעורך־דין בישראל בטרם קיבל תעודת מוסמך למשפטים מאת האוניברסיטה העברית?

ב) כמה מבוגרי הפאקולטה למשפטים של האוניברסיטה העברית פנו ליושב־ראש המועצה המשפטית להרשות להם לקצר את תקופת התמחותם ולהרשם כעורכי־דין?

ג) האם תנהג המועצה המשפטית, בענין חשוב של תקופת התמחות, לגבי שאר בוגרי הפאקולטה כשם שנהגה בצעיר זה, ותובא בחשבון התקופה בה עסקו בעבודה משפטית בעת לימודיהם?

שר־המשפטים פ. רוזן:

א) בטרם קיבל המועמד הנדון תעודת הרשמה של המועצה המשפטית, הגיש תעודה בחתימת יד דקן הפאקולטה למשפטים של האוניברסיטה העברית כי הוא מוסמך למשפטים במובן תקנה 1 לתקנות המועצה המשפטית, תשי"ג — 1953.

ב) רבים מבוגרי הפאקולטה למשפטים פנו למועצה המשפטית לקצר להם תקופת התמחותם ורבים נענו; אך חוץ מן המועמד הנדון לא ביקש אף אחד מבוגרי הפאקולטה למשפטים שחרור מלא מן ההתמחות והרשמה מיידית בפנקס עורכי־הדין.

ג) התשובה חיובית; המועצה המשפטית דנה בכל ענין וענין לגופו וללא משוא פנים.

2. עריכת קובץ חדש של תקנות התעבורה

חבר־הכנסת ח. רובין שאל את שר־התחבורה ביום י"ז בטבת תשי"ד (23 בדצמבר 1953):

1. האם ידוע לכבוד השר כי יש במדינה תוקף חוקי לתקנות התעבורה שהותקנו בתקופות שונות בהתאם לפקודת התעבורה, תוקנו מדי פעם בפעם, בוטלו והותקנו בחלקן מחדש ופורסמו במפוזר בעתון הרשמי וברשומות?

2. האם בשים לב לעובדה הנ"ל וכן על־מנת להקל על ציבור העוסקים בעניני התעבורה, אין בדעת כבוד השר להתקין נוסח חדש, מרוכז, וכולל של כל תקנות התעבורה, ובמקרה שכן, מתי?

שר־התחבורה פ. ספיר:

1. התשובה לסעיף 1 של השאילתה היא חיובית.

2. אשר לסעיף 2 של השאילתה —

משרד־התחבורה החליט להתקין, כבר בשנת 1949, תקנות תעבורה חדשות, ולכן לא חשב לכדאי לתקן את הליקוי הנ"ל בלבד, הואיל ועל־ידי התקנת תקנות חדשות היה ליקוי זה בא מאליו על תיקונו.

לשם כך הוקמה ועדה מיעצת לחוקי תעבורה שמיוצגים בה משרד־המשפטים (אנשי משפט ואנשי חקיקה), משרד־המשטרה, נציגי ציבור ונציגי משרדי. ועדה זו הוציאה עד עתה את תקנות התעבורה (סדרי תנועה), תשי"ג — 1953, קובץ זה, המכיל 145 תקנות, בא במקום 60 תקנות תעבורה ישנות שבוטלו, וכולל בתוכו הרבה תיקונים ענייניים וכן תקנות ופרקים נוספים שלא היו בתקופת המאנדאט, ועדה זו עומדת לסיים בקרוב את הדיון בתקנות התעבורה (רישום נהגים), אשר יבטלו כ־30 תקנות תעבורה ישנות נוספות, נמצאות עדיין בטיפולה תקנות התעבורה (רישוי רכב) ותקנות בדבר סדרי הולכה באוטובוסים. ארבעה קבצים אלה, לכשיושלמו, יבואו במקום כל תקנות התעבורה הישנות.

הואיל וסיום עבודת העריכה והניסוח של שלושת הקבצים הנותרים, ובמיוחד של שני האחרונים, יארך עוד זמן רב, החליט משרדי לערוך מחדש את תקנות התעבורה, כפי שהן כיום בנוסח עברי ולפרסמן מרוכזות בקובץ אחד ומסודרות בסריה אחת של מספרים, פעולה זו כבר נעשית בהשתתפות נציג משרד־המשפטים, ותסתיים בזמן הקרוב.

3. התחבורה בין חיריה ובין רמת־גן

חבר־הכנסת ח. רובין שאל את שר־התחבורה ביום י"ז בטבת תשי"ד (23 בדצמבר 1953):

1. מדוע לא קיים קשר תחבורה ישיר בין המעברה בחיריה לבין רמת־גן?

2. האם יודע לכבוד השר, כי בגלל חוסר קשר ישיר בין חיריה לבין רמת־גן נאלצים אנשי מעברה זו לבזבז זמן וכסף במידה לא קטנה על נסיעות מיותרות?

3. האם מוכן כבוד השר לפעול למען התקנת קשר ישיר בין חיריה לבין רמת־גן?

שר־התחבורה פ. ספיר:

1. במשך כל הזמן לא קיבלנו כל פניה מתושבי מעברת חיריה להפעלת קשר ישיר בין המעברה שלהם לבין רמת־גן.

2. מאחר שלא נתקבלה שום פניה או תלונה מצד אנשי חיריה — לא היתה בידנו אפשרות לעמוד על מידת הבזבוז בזמן או בכסף, והתשובה על השאלה הזאת תוכל להינתן לאחר שיסודר הקו המבוקש ויתברר החסכון שהושג בזמן ובכסף.

3. הזמנו את ועד תושבי המעברה לבירור שאלה זו, וביחד עם זאת נערך בימים אלה מפקד נוסעים בקו חיריה — תל־אביב בתחנה המרכזית על מנת לברר את מספר הנוסעים הזקוקים להחלפת אוטובוס שני להמשכת הנסיעה לרמת־גן.

במקרה שיתברר כי מספר הנוסעים מצדיק הפעלת קשר ישיר, יש בדעתנו להאריך קו האוטובוסים מספר 67 המהלך כיום משיכון הוותיקים ברמת־גן לשיכון רסקו עד למעברת חיריה — מרחק של 3 ק"מ, בכל אופן בשעות הנסיעה לעבודה ברמת־גן וחזרה.

ב. החקלאות וההתיישבות

הרצאת שר־החקלאות

היו"ר י. קליבנוב:

אנו עוברים כעת לדיון בסעיף ה' של סדר־היום: המצב בחקלאות, בעיית השיווק ותכנון ההתיישבות. אבקש את שר החקלאות להרצות.

שר־החקלאות פ. נפתלי:

אדוני היושב־ראש, כנסת נכבדה. פיתוח החקלאות בישראל וכל הבעיות הקשורות בחקלאות, עומדים כל־כך במרכז תפקידנו, לבסס את משק הארץ ולהגיע לעצמאות הכלכלית, שאני שמח להזדמנות לפתוח את הדיון בכנסת על המצב בחקלאות בשעה זו ועל דרכי התיקון, ותכנון והתכניות לחקלאות, אלא שהשאלות הקשורות בנושא זה הן רחבות מאד, ולכן אני מבקש סליחה מראש אם בהרצאתי לא אגע בכל הבעיות הקשורות בענין.

כדי להקל קצת מעל תפקידי ותפקיד המתווכחים, וביחוד כדי לא להרבות יתר על המידה במסירת מספרים שכבר נתפרסמו ושקשה לקלוט אותם בשמיעה, מסרתי לכל חברי הכנסת כחומר מודפס את החוברת של המרכז המשותף לתכנון חקלאי והתיישבותי של משרד החקלאות והמחלקה להתיישבות של הסוכנות היהודית *). יחד עם זה מסרתי לכם את החוברת של הדין־וחשבון על תכנון ותכניות ארציים לחקלאות של מר בלייך, ראש משלחת פ.אי.או. בישראל **), בעשרים וחמש המלצות מתוך הדין־וחשבון הזה רואים אנחנו, במשרד החקלאות, וחברי המרכז לתכנון, חומר חשוב מאד במאמץ לשפר את דרכי התכנון והביצוע ולכוון את המדיניות החקלאית בעתיד. ואני רוצה להדגיש, שאם אנחנו שמים את החוברת הזאת על שולחן הכנסת, אנחנו רוצים על־ידי זה גם להבליט, שאני וחברי בעבודה איננו חושבים שעלינו להתייחס בשלילה לדברי ביקורת; אנחנו משוכנעים שעלינו ללמוד מן הביקורת. יודעים אנחנו שאנו עומדים בכל הדברים האלה בתחילת הדרך ולא בסוף הפסוק.

אני אדבר על ההתפתחות החקלאית עד עכשיו ועל הסיכויים של השנה הזאת. אחר־כך אדבר באופן מיוחד על ההתיישבות החדשה, על התכנון, על בעיות השיווק, על שאלות האשראי ועל בעיות כוח האדם בחקלאות.

עלינו לזכור, שמימי יסוד פתח־תקוה וימי הבילויים, וכן במשך כל תקופת ההתיישבות הציונית בארץ־ישראל, עמדה השיבה לחקלאות, לעבודת האדמה, במרכז תנועת התחיה היהודית בתקופתנו; החייאת השממה בארץ והשאיפה להגיע למיבנה בריא של העם בארץ־ישראל, קבעו את דרכי החלוצים בניגוד לחדצדדיות המיבנה המקצועי של היהודים בגולה, בהקמת המשקים החקלאיים בארץ במשך הדורות השונים.

מטרתה העיקרית של ההתיישבות על כל צורותיה, עד להקמת מדינת ישראל, היתה יצירת מעמד של איכרים היכולים לפרנס את עצמם מהחקלאות; וכן, לגדל דור שני ושלישי של איכרים החיים על אדמתם, אדמת הלאום.

גם בשנים שלאחר הקמת המדינה נשארו המטרות היסודיות הללו, אלא שבמדינה נוספו תפקידים ובעיות חדשות לחקלאות ולפיתוחה. הדאגה העיקרית המוטלת על שכמנו כיום, בהיותנו במדינה עצמאית, היא לדאוג לאספקת המזון והתוצרת החקלאית המשמשת כחומר גלם לתעשיה, אם לא במלואה, הרי לפחות במידה הגדולה ביותר.

אם אנחנו רואים במטרת פיתוח החקלאות בראש וראשונה את אספקת המזון לתושבי הארץ, *אין זאת אומרת שכוונתנו היא להשיג אוטארקיה בארצנו הקטנה. שאיפתנו היא להוציא מאדמתנו, בהתאם לתנאים המיוחדים של ארצנו, תוצרת חקלאית הן להזנה הישירה של האוכלוסיה, והן ליצוא כדי לרכוש את האמצעים הדרושים לתשלום תמורת היבוא ההכרחי על־מנת לקיים את המשק החקלאי, ועל־מנת להשלים את הדרוש להזנת העם.

כדי להגיע למטרה זו במהירות האפשרית עלינו לנצל כל שעל אדמה הניתן לעיבוד, באינטסיביות המאכסימאלית. האינטנסיביות המאכסימילית תלויה כמובן במידה הגדולה בהתפתחות ההשקאה ושיטות עיבוד חדישות ומדעיות, ובעילות העבודה הגדולה ביותר.

הקמת מדינת ישראל ומלחמת השחרור הביאו לידי מצב לגמרי חדש בעיבוד האדמה החקלאית בארץ. עקב נטישת אדמות על־ידי בעליהן ומעבידיהן היה חלק גדול של אדמות המדינה מוזנח מבחינת העיבוד, והתפקיד הראשון היה לאפשר עיבוד יעיל של כל האדמות החקלאיות. בין השנים 1948 ו־1949, ועד 1953/54 גדל שטח הקקע המעובד מ־1,650,000 עד ל־3,650,000 דונם.

המומחים חושבים בדרך־כלל, שהגענו כמעט לידי עיבוד מלא של הקרקע הראוי לעיבוד בתקופה זו. האפשרות להגדיל את השטח החקלאי בעתיד תלויה ביחוד בהכשרת הקרקע, בעיקר בחבל ההרים, כ־700,000 דונאם, ובתקופה יותר מאוחרת אולי הרחבת ההשקאה בנגב, גם דרומה מבאר שבע. אבל גם בלי להיכנס לויכוח על היקף הסיכויים האלה, אין ספק

*) הצעת תכנית לפיתוח החקלאות וההתיישבות לשנים 1953/4 עד 1959/60, תשרי תשי"ד (אוקטובר 1953).
**) דין־וחשבון לממשלת ישראל על תכנון ותכניות ארציים לחקלאות מאת א. ג. בלייך, ראש משלחת פ.אי.או. בישראל, ארגון המזון והחקלאות של האומות המאוחדות, רומה ספטמבר 1953.

שמדיניותנו צריכה להיות מכוונת לעיבוד של כל דונאם שבר־שות חקלאותנו היום. הפסדנו בעבר שטחים חקלאיים לא מע־טים על־ידי הקצאת אדמות חקלאיות לשיכונים ולמטרות לא חקלאיות אחרות. לא בכל מקרה אפשר למנוע הפסדים כאלה, אבל כדי לצמצם עד כמה שאפשר בזבוז של אדמות חקלאיות, הוקמה על־יד משרד־הפנים, בשיתוף משרד־החקלאות, מועצה עליונה לתכנון, שתפקידה למנוע הישנות מקרים כאלה.

עבודה חשובה נעשתה בעזרת משרד־העבודה וגם בעזרת הקרן הקיימת לישראל בעקירת פרדסים יבשים כדי להעביר את הקרקע לעיבוד יעיל. במשך השנה הזאת תיגמר העקירה הנחוצה.

בשטחי המועצות המקומיות, בעיקר במרכז הארץ, היו למעלה מ־20,000 דונאם שטחי בור הראויים ברובם לעיבוד שלחין. באמצעות תקנות החירום בדבר עיבוד אדמות מוברות פועל משרד־החקלאות כדי להכניס את הקרקעות האלה למע־גל הייצור, ואנחנו מקווים לגמור את הפעולה הזאת בחדשים הקרובים.

אני מדבר על דברים אלה שלפי המספרים אולי נראים לא כל־כך גדולים, ביחוד מפני שנדמה לי שעלינו ליצור בין החקלאים עצמם אווירה שאינה סובלת חלקת אדמה בלי ע"בוד. החקלאים הערביים בארץ מצטיינים במסורת זו יותר מאשר עד עכשיו החקלאים העבריים.

מובן שהאינטנסיביות בעיבוד החקלאי תלויה בהרחבת ההשקאה. השטח המושקה עלה מ־230,000 דונאם בסוף שנת 1948 ל־580,000 דונאם בסוף שנת 1953, ויגיע לפחות ל־700,000 דונאם בסוף שנת 1954. לפי התכנית לשבע שנים צריכים להגיע ל־1,850,000 דונאם שלחין ב־1960.

אין כוונתי במסגרת ההרצאה הזאת לדבר על התכניות הארציות להשקאה, רציתי רק להדגיש את הקשר האמיץ בין פיתוח המים ובין פיתוח החקלאות גם בעבר וגם בעתיד.

ובכן, לאן הגענו בהרחבת הייצור החקלאי עד עכשיו? — החקלאות הצליחה במשך חמש השנים האחרונות לפתח את הייצור שלה בקצב שהדביק אוכלוסיה גדול בארץ. ערך הייצור החקלאי שהגיע בשנת 1948/49 ל־37,400,000 ל"י, הגיע בשנת 1952/53, לפי המחירים של שנת 1948/49 ל־74 מיליון ל"י, היינו גידול כמעט במאה אחוז. לפי הערכתי יגדל היקף הייצור ב־1953/54 לפחות ב־15% לעומת 1952/53, ונ־גיע ל־85 מיליון ל"י, הכל לפי המחירים של 1948/49.

שטח המזרע של גידולי בעל, גרעינים, קטניות וחציר גדל ממיליון דונאם בערך ב־1948/49 ל־2,300,000 דונאם בשנה האחרונה. יבול הגרעינים שהגיע ב־1948/49 לכמה עשרות אלפים טונות בלבד, הגיע ב־1952/53 ל־120 אלף טון בערך, על אף הבצורת שהיתה בנגב. יש להניח, שב־1953/54 נגיע לידי יבול של 180 אלף טון בגרעינים, מלבד היבולים שנקבל משדות השלחין.

במידה שהשטחים הנטושים הוכנסו למחזור עיבוד ראציו־נאלי, הולכת ועולה רמת היבולים, ויש לקוות שתוסיף עוד לעלות בשנים הקרובות. גידול הייצור בולט במיוחד בענף הירקות. עוד לפני שנתיים סבלנו ממחסור רב מירקות בחלק גדול של השנה. תוך השנתיים האחרונות, עם הרחבת שטחי ההשקאה וכניסת ההתיישבות החדשה למעגל הייצור, גדל שטח הירקות, עלו היבולים והגענו לידי כך שאנו מספקים את מלוא התצרוכת של ירקות לאוכלוסיה כמעט במשך כל השנה. מעו־לם לא יצרו בארץ הזאת שפע כזה של ירקות מגוונים במשך כל עונות השנה, כפי שראינו זאת בשנה האחרונה. יבול תפו־חי־האדמה, שעד השנה האחרונה הבאנו אותם מחוץ־לארץ בכמויות ניכרות, הספיק כבר בשנה שעברה לכיסוי 90% מה־תצרוכת ואולי גם למעלה מזה. אנו יכולים לומר כיום בבט־חון, שבשנה השוטפת ניצור כמות מספקת של תפוחי־אדמה לאספקת האוכלוסיה במשך כל השנה.

במקום מחסור בירקות שעמדנו לפניו לפני שנתיים אנו עומדים כיום לפני הבעיה של עודפי הירקות בעונות מסוי־מות. אני רוצה כאן להדגיש: לעתים קרובות שמענו בשנה האחרונה טענות על העודפים האלה ועל הצורך במיזה מסו־יימת להשמיד את העודפים. לפי דעתי יש רק אפשרות אחת: אם אנו רוצים להגיע לאספקה מלאה של ירקות במשך כל השנה, עלינו עשות את התכנית בצורה כזו, שאם התנאים הם טובים יהיו עודפים. אין ארץ שבה יש אספקה מלאה של תוצרת בתוך הארץ היכולה לתכנן ולקבוע בדיוק שהכמות של הייצור והצריכה תהיה שווה. במקרים כאלה צריכים להת־רגל כך שיש גם תקופות של עודפים, וצריכים רק לעשות את המאכסימום כדי להשתמש בעודפים אלה למטרות מסויי־מות. (אם מישהו חושב שיכולים למנוע זאת על־ידי צחוק — אינו אלא טועה ואינו מבין את הבעיה).

התקדמות גדולה היתה גם בענף המטעים. שטח ההדרים שנשאר אחרי מלחמת השחרור והגיע ל־130 אלף דונאם, היה בחלקו מוזנח מאד. בעזרת פעולתו של משרד־החקלאות שוקמו הפרדסים ויבולם הלך ועלה משנה לשנה. ב־1951/52 נשלחו לשוקי חוץ־לארץ 3,700,000 תיבות, ב־1952/53 — 5,300,000 תיבות, ויש להניח שבעונה זו נגיע ל־6,000,000 — 6,250,000 תיבות. זוהי כיום תוצרת היצוא החשובה ביותר במדינת ישראל. במשך השנתיים האחרונות גדל שטח הפרדסים על־ידי נטיעה חדשה. ניטעו כ־15 אלף דונאם והשנה עומדים להי־נטע עוד 15 אלף דונאם. בסך־הכל יגיע שטח הפרדסים בסוף 1954 ל־160 אלף דונאם בקירוב.

גם כמה סוגי מטעים אחרים התפתחו בקצב נמרץ. ביחוד יש להזכיר את שטח הבננות שהגיע ב־1948/49 ל־2685 דונאם, שנתנו יבול של 2,800 טון, והגיע ב־1952/53 ל־6,500 דונאם, שנתנו יבול של 10 אלפים טון. בסוף שנה זו יגיע השטח ל־8,500 דונאם. היבול של 1953/54 נאמד ב־12 אלף טון. זו לנו השנה הראשונה שהגענו ליצוא בננות בקנה מידה מסחרי ויש להניח שיהיה יצוא של 2,000 טונות בעונה זו.

גם בשטח ענבי היין הוכפל במשך תקופה זו: השטח מ־14,500 דונאם ל־30,000 דונאם. המשך הרחבת הייצור בענבי יין דורש מאמץ גדול להגדלת יצוא היין. ראינו בשנה זו הת־קדמות יפועה בארגון יצוא זה. גם לגבי סוגי פירות אחרים גדלו השטחים, ואינני רוצה להרבות בפרטים.

גם במשק החי ישנה עליה בכל התקופה הזו. ערך הבקר הוכפל בתקופה זו ומספר הפרות החולבות הגיע ל־37,000 לעומת 19,000 בשנת 1948/49. המספר הכללי של ראשי בקר מתקרב ל־70,000. עדר הצאן גדל מ־18,000 ל־53,000. מספר העיזים הגזעיות גדל מ־6,000 ל־18,500. בפרופורציה זו בערך גדל גם ייצור החלב בתקופה זו. ישנן תכניות והתחלות של עבודות על־מנת להגיע להספקת בשר לאוכלוסיה על־ידי גידול עגלים מקומיים עד לגיל שנתיים. מספר העופות גדל מ־1,425,000 בשנת 1949 ל־2,500,000 בשנה האחרונה. ישנן השערות, שהמספר האמיתי גדול עוד יותר מן המספר הסטא־טיסטי.

גם בשטח הדיג — אספקת הדגים — היתה הרחבה גדולה ובייחוד בדיג האגמי, בדיג־בבריכות דגים. התפתחות הדיג הימי היתה פחות טובה מפני שטרם הצלחנו להביא את הספי־

נות הדרושות להרחבת הדיג הימי בארץ. אבל יש תקווה, שב־שנה זו תהיה הרחבה לא קטנה בציוד לדיג הימי.

בשנים האחרונות התחלנו בפיתוח גידולים חדשים, כגון סלק סוכר, בוטנים, גרעינים בהשקאות, כותנה ופשתן. אני מוותר על מסירת כל המספרים על ההתפתחויות האלה, מפני שחלק גדול כבר ידוע. רציתי רק להדגיש, שבמשך כל התקופה הזאת, ובעיקר בשנים האחרונות היתה הרחבה מתמדת של הייצור החקלאי. אולי כדאי לציין, שהרחבה זו והדאגה לפי־תוח לא צומצמה לגבי החקלאות העברית בלבד, אלא אנו פעלנו במסגרת האפשרית כדי לעודד גם את האינטנסיפיקציה של המשק הערבי יל־ידי הרחבת ההשקאה בעזרת כספי תקציב הפיתוח, על־ידי הקמת תחנת טראקטורים למשקים הערביים ובדרכים נוספות אחרות. אפשר איפוא לומר, שאותם הערבים החקלאיים שהוסיפו לעבוד בחקלאות בארצנו, השתתפו גם הם בהרחבת הייצור הזה.

עד עכשיו דיברתי על החקלאות מבחינת תפקידה במשק הארץ, האספקה לאוכלוסיה והרחבת הייצור. עכשיו רצוני לד־בר על מצב החקלאים. אנו רגילים לשמוע רבות על כל צרה וצרה, וודאי שאינן חסרות צרות לחקלאי — ועל מספר בעיות מיוחדות עוד אדבר. אבל אני מתנגד בתוקף להכללות שלי־ליות שאינן מוצדקות. בסך הכל נדמה לי, שמצב החקלאים הוותיקים, זאת אומרת אלה שהיו ייצרנים חקלאיים לפני הקמת המדינה, הוא טוב למדי. בכל אופן הרבה יותר טוב מאשר בתקופות קודמות. עבודתם הנמרצת נותנת פרי לארץ ולייצ־רנים גם יחד. אני שמח, שזהו המצב בכל הסוגים של הייצ־רנים העבריים והערבים, במשקים הקואופראטיביים, במשקים הפרטיים, במשק המעורב ובפרדסנות. שמח אני לציין, שרמת־החיים של עובדי האדמה האלה עלתה, אם כי יש לי ספקות, ולא רק לי אלא גם בדין־וחשבון של מר בלאק יש ספקות, אם נוכל לעמוד ברמה זו בתקופות קשות יותר. למעשה קשה המצב בהתיישבות החדשה, אם כי במידת־מה טבעי הדבר. זוהי באמת הדאגה הראשונה בכל ענפי המדיניות החקלאית. אבל גם אם נדבר על הצרות האמיתיות בחקלאות הצעירה הזו, אין ערך להכללה של כל הקשיים העומדים לדיון.

ידוע לכם, שלפי הסידורים במדינה הטיפול הישיר בהת־יישבות החדשה בדרך כלל נתון בידי מחלקת ההתיישבות של הסוכנות היהודית; אבל, כמובן, לא רק בתיכנון אלא גם בפ־עולות שונות יש שיתוף פעולה בין משרד־החקלאות ובין הסוכנות, ומפני שכולנו רואים בתיקון המצב הקשה של החק־לאים הצעירים האלה את התפקיד החשוב ביותר, אני מרשה לעצמי לתת סקירה על המצב והבעיות של ההתיישבות הח־דשה, על בסיס של בירור משותף עם מחלקת ההתיישבות של הסוכנות.

מבחינה משקית וחברתית יש להבחין בהתיישבות החד־שה שני חלקים נפרדים: החלק האחד כולל את רובה הגדול של ההתיישבות — 92% — ומתייחסת לקבוצות, מושבים, מושבי־עולים, מושבים שיתופיים וכו', שהתפתחותם, למרות הקשיים הקיימים, הניחה ומניחה את הדעת. החלק השני כולל חלק קטן מישובי העולים, בערך 8%, שהתפתחותם פיגרה קשות או התעכבה לחלוטין עקב גורמים שונים שאעמוד עליי־הם להלן.

ברצוני להדגיש את החלוקה הזאת מאחר שהישובים המפגרים הם המעסיקים בראש וראשונה את הציבור. ברור שגם בעיותיהם של 8% אלה חשובות לנו, אבל אין ללמוד מבעיותיהן המיוחדות על כלל ההתיישבות, ותהיה טעות לטש־טש את תחומי הבעיות בשני חלקים אלה. אבל גם 92% של ההתיישבות החדשה נמצאים כיום במצב קשה מאד. יש לחפש את שרשי הדבר בשלוש בעיות עיקריות: בבעיות משקיות, בבעיות כספיות ובבעיות הקשורות בתנאי החיים בכפר — ואני רוצה להסביר את השטחים השונים.

החשובה ביותר בין הבעיות המשקיות שלנו היא השאלה של מדת שטחי השלחין. עד לפני זמן לא רב יכול היה המת־יישב החדש למצוא את פרנסתו משטח שלחין מצומצם למדי, בזכות המצב הקוניוקטוראלי בענף הירקות מאז קום המדינה ועד לפני שנה לערך. דבר זה, והעובדה שהחלק הנכבד ממשקי ההתיישבות הוותיקה הצליחו למצוא קיומם בתקופת המאנדאט בשטחי שלחין מצומצמים, הביאו את כל העוסקים בעניני ההתיישבות לידי מחשבה, שדי לסדר למתיישב חדש שטח בן 10 דונאם והתחלת ענפי משק מעורב שונים, כדי לאפשר לו להמשיך הלאה בפיתוח המשק בכוחותיו הוא. מכאן נוצרה המסגרת הידועה בשטח תכנית הביסוס, שקבעה שהמחלקה להתיישבות מסיימת את הטיפול במתיישב לאחר שסיפקה לו את בניני המשק ושטח שלחין בן 10 דונם, פרה אחת ו־50 עופות, וזה בהדרגה — במשך שלוש־ארבע שנים. מכאן, שהמתיישב החדש קיבל בתחילה שטח בן 3 דונאם שלחין, ורק כעבור שלוש־ארבע שנים הגיע לשטח של 10 דונם.

השנה האחרונה הוכיחה בעליל, ששטח כזה אין בו אפילו כדי התחלה לקיום המתיישב. המחלקה להתיישבות דנה בדבר ושינתה עקרונית את עמדתה. לפי ההחלטות האחרונות תגדיל המחלקה להתיישבות את מכסת שטח השלחין שתעמוד לרשות המתיישב החדש עם ביסוסו. מתיישב שמשקו הוא מטיפוס משק החלב או משק המטעים, יקבל שטח השקאה עם סידורי מים כדי 15 דונאם. מתיישב שמשקו הוא בלא בעלי־חי, והענף העיקרי הוא גידולי שדה — יקבל גם למעלה מזה.

חיים אריאב (הציונים הכלליים):

אתה חושב שזה יספיק?

שר־החקלאות פ. נפתלי:

זה מספיק לפי דעת המומחים הדנים על התכניות הללו במחלקת ההתיישבות. בדרך כלל לעולם אי אפשר לדעת מראש, אם מה שקובעים היום יספיק כעבור שנים. יש רק אפשרות אחת, ללמוד מנסיון העבר ולא להגזים יותר מדי, כי אחרי הכל השטחים העומדים לרשותנו אינם בלי גבול.

ביצוע ההחלטות הנ"ל מטיל על המחלקה להתיישבות נטל רב בפיתוח שטחי השלחין. אם נביא בחשבון, שבשנה האחרונה עלה בידי מחלקת ההתיישבות לרשת שטח שלמעלה מ־80 אלף דונאם, יש להניח שיעלה בידיה להגשים את המשי־מה תוך שנתיים.

הנסיון הראה לנו, שבשטח המטעים לא ידע המתיישב החדש להעריך כראוי את המטע, ואין לו החיבה הדרושה לטי־פול ולטיפוח העץ. משום כך התפתח ענף המטע בהתיישבות החדשה בעצלתיים. לשמחתנו חל שינוי בהלך מחשבתו של המתיישב בתקופה האחרונה, והדרישה למטעים באה מצד מרבית המושבים החדשים. עובדה היא, שהמטעים שנטעו בחורף שעבר מטופלים בצורה המניחה את הדעת. לאור מיפנה זה החליטה המחלקה להתיישבות להקדיש תשומת לב גוברת והולכת לפיתוח ענף המטעים. בתכניתנו לנטוע השנה 18,000 דונם מטעים שונים. הכוונה היא להגדיל עוד בשנה הבאה את קצב הנטיעה, ביחוד בשטח הפרדסים. באופן כזה יוקם בהת־יישבות החדשה ענף רב־ממדים בעל עתיד בטוח, שהכנסתו תעזור הרבה לביסוס ההתיישבות החדשה.

בנוגע לענפי בעלי־החי הוכח, שהמתיישב החדש, בעיקר

מבין עדות המזרח, מגלה נטיה רבה והבנה לענף הצאן, הג' סיון הראשון לכלול את ענף הצאן, הוכתר בהצלחה. את הסיבה לכך אפשר למצוא בכך, שהמתיישבים האלה היו רגילים לענף הצאן בארצות מוצאם, ושתוצרת ענף זה, בעיקר הצמר ובשר הטלאים, משמש שימוש רב יעילות, הן לצרכי ביתו של המתיישב והן למכירה בחוץ. גם ייצור מוצרי חלב הצאן היא מלאכה פשוטה למדי, ביתית וניתנת להיעשות על ידי המתיישבים החדשים. לפי תכנית מחלקת ההתיישבות היה צריך להגדיל השנה את ענף הצאן ב־12,000 ראש, בערך. לדאבוננו, קניות הצאן בתורכיה לא הצליחו במידה הדרושה ועתה עושים מאמצים להגדיל את יבוא הצאן מארצות אחרות.

כשמועצת התיכנון החליטה, ובצדק, שלא להגדיל את ממדי להקות העופות הרגילים בארץ, אושרה ההצעה להעביר מכסת עופות מטילות מההתיישבות הוותיקה אל החדשה, וה־שנה הוקצבה לטובת ההתיישבות החדשה מכסה של 300,000 עופות. מכסה זו תספיק בקושי כדי מילוי חלק מהלולים שכבר הוקמו במשקי ההתיישבות החדשה. הכוונה היא בעיקר לייעד אותם למשקי ההר, ובחלקם למשקים שכבר עמדו במבחן הראוי ביכולת לפתח את ענף הלול.

כוונת מחלקת־ההתיישבות היא למלא השנה את כל עדרי הבקר החסרים לתחומי ההתיישבות החדשה, כלומר, בעיקר אותם המושבים שחלק ממתיישביהם כבר קיבלו בקר וחלק טרם קיבלו. לשם כך אנו זקוקים ל־3,000 פרות. ספק רב אם יעלה בידינו להגשים משימה זו. רכישה זו נתקלה בקשיים מרובים מבחינות וטרינאריות ומבחינת האפשרות לקנות את הפרות.

(ק ר י א ה : בתוך הארץ, או בחוץ־לארץ?).

גם בתוך הארץ וגם בחוץ־לארץ. המחירים שדרשו בארץ היו לעתים קרובות כה מופרזים שלא יכלו לשלם.

בתכניות ההתיישבות החדשה הכניסו גם גידולים חדשים. התחילו לגדל סלק־סוכר, בוטנים, קטניות, גרעיני קיץ, תפוחי־אדמה, בטטות ועגבניות מזנים מיוחדים בשביל התעשיה.

אני מדגיש את כל התכניות הללו, אבל עלי לומר, שאינני בטוח שעל ידי כך פתרנו את הבעיות, אלא ברצוני להגיד, שעושים מאמצים גדולים כדי לתקן את הדברים שאנו רואים שהכרחי לתקנם. לאחר השינויים האלה, שתוצאתם אינה יכולה להיות מהירה כל כך, נשארת שאלה מיוחדת בנוגע לפרנסת המתיישבים. חלק גדול מהמתיישבים החדשים אינם יכולים לפרנס את משפחותיהם מן ההכנסות של המשק בשנים הרא־שונות. אין כל ספק, שכמו בעבר כן גם בתקופה זו יש לדאוג במידת־מה לעבודות חוץ.

ישנן תכניות משותפות של מחלקת ההתיישבות ומשרד העבודה, להכניס להתיישבות החדשה עבודת חוץ, אבל לאו דוקא עבודה מחוץ למשק, אלא עבודה בתוך המשק, שבתקופה הראשונה היא עבודה שכירה, שתוצרת מהתוצרת של המשק מקבלים האנשים עוד הכנסה נוספת לפרנסה בתקופה מסויימת. הדברים האלה קשורים בעיקר בהכשרת קרקע, אבל גם בכבי־שים, כבישי גישה וכדומה.

שאלה מיוחדת במינה היא שאלת האשראי. בחלק השני של הרצאתי אדבר על שאלת האשראי בכללה, אולם פה אני רוצה רק להדגיש, שלפי דעתי זוהי שאלה מיוחדת לגבי ההתיישבות החדשה. נכון שההתיישבות החדשה שאין לה גישה למוסדות האשראי כפי שיש להתיישבות הוותיקה, התוצרת שלה עלתה במהירות וכן גם המחירים, וגם המחזור עלה בלי האגה מספיקה של הון חוזר בשביל המתיישבים החד־שים. הממשלה יחד עם הסוכנות היהודית דואגים להגדלת הקרן להון חוזר להתיישבות החדשה מ־1,500,000 ל־י עד 3,000,000 לי", והוקמה גם קרן מיוחדת לאשראי לתקופה של שתים עד שלוש שנים בשביל ההתיישבות החדשה בסכום של 750,000 ל־י בערך.

אין זאת אומרת, שעל־ידי זה נגמרה המצוקה בשטח זה, היא לא נגמרה, ואני חושב שאין אפילו סיכויים של שפע באשראי, אלא תהיה היאבקות גדולה בשטח זה. הכוונה צריכה להיות רק העדפת הצרכים של ההתיישבות החדשה על כל שאר הדברים.

לאחר הגורמים המשקיים והכספיים האלה עלינו לציין, שישנה שאלה חברותית הקשורה בתנאי החיים בכפר החדש, בהשוואה עם תנאי החיים גם בהתיישבות הוותיקה וגם בעיר: השיכונים, הדאגה לנוחיות בשיכונים — מה שמפגר מאד בהתיישבות החדשה. אני משוכנע, שבדרך־כלל איננו יכולים להעלות את רמת החיים, אלא להיפך, אנו צריכים להוריד אותה, אך אין איש יוכל לומר שאין צורך להעלות את תנאי החיים בהתיישבות החדשה.

שמואל מיקונים (מק"י):

ההשקפה שלך היא, שצריך להוריד את רמת החיים של כל הארץ לרמת־החיים של המתיישבים החדשים. הנה עומד סוציאל־דימוקראט על במה ואומר, שצריך להוריד את רמת־החיים. רוקח כבר יכול לשתוק — כי הוא עושה את עבודתו.

שר־החקלאות פ. נפתלי:

בפרשה הזאת של תנאי החיים בהתיישבות החדשה נכללת גם שאלת כבישי הגישה. מחצית הישובים החדשים נמצאים עד היום בלא כבישי גישה עד למרכזם. המצב הוא קשה במיוחד בימי הגשמים. ישנן שאלות תאורה, גידור, דאגה לחיי תרבות בהתיישבות החדשה וכדומה. אינני רוצה להיכנס לפרטים בש־טח זה, אבל אני רוצה רק לומר, שלפי דעתי צריכים כל מש־רדי הממשלה להקדיש דאגה מיוחדת להטבת תנאים אלה, אם אנחנו רוצים לשמור על המגמה הכללית של הגדלת האוכ־לוסיה ופיתוחה.

עכשיו ברצוני לומר מלים אחדות על אותם המשקים המפגרים, שהמחלקה להתיישבות סיכמה אותם במספר של 8% מכל ההתיישבות החדשה. ישנן כאן שאלות שונות, לפעמים גם שאלות משקיות מיוחדות, ולעתים קרובות שאלות חברתיות. לא תמיד מתאימים המתיישבים החדשים לתפקידם, לעתים קרובות ישנם קשיים פנימיים, ריב פנימי של משפחות וכדומה, ובדרך כלל אי־אפשר לבסס את המשק אם התברה היא מפוררת.

הכנסת החליטה על חוק המועמדים להתיישבות, ועלי לציין שמתחילים להשתמש בו, אמנם בקשיים רבים. אבל בכל־זאת ישנה תקווה שעל־ידי טיפול אינדיווידואלי בכל הישובים האלה נתקדם במידת מה לקראת הקטנת האחוז הזה של הי־שובים החדשים המפגרים.

מובן, שגם בשביל המשקים האלה וגם בשביל הישובים האחרים שדיברתי עליהם, בשביל כולם חשובה בתקופה הזאת ההדרכה המרוכזת הטובה. ופה יש תפקיד למוסדות, לתנו־עות, לחקלאים הוותיקים. ורבים רבים פועלים ועושים משהו בשטח זה. אבל נדמה לי שלעולם אין עושים די הצורך. האי־וירה הכללית צריכה לתת את מאכסימום העזרה לחקלאים החדשים.

בשבילי לא היתה זאת הפתעה גדולה, שפיתוחם של ישובים חדשים, כדי להפכם לייצרנים אמיתיים, דורש יותר

מארבע—חמש שנים. גם ההיסטוריה של ההתיישבות שלנו מראה, שלא היו מקרים רבים בהם הגיעו משקים לביסוס במשך ארבע—חמש שנים. השאלה היא רצינית מאד. מגמתה של המדיניות החקלאית, מדיניות התעסוקה ומדיניות השיכון, צריכה להיות מושפעת מהרצון החזק להוציא את ההתיישבות החדשה במהירות האפשרית ממצוקתה.

זה מה שהיה לי להגיד לתיאור מצבה של החקלאות הוותיקה והצעירה, ועתה אעביר לשאלות של תיכנון.

הוויכוח על תכנית או תכניות של המרכז לתיכנון בשיתוף עם משרד החקלאות ומחלקת ההתיישבות של הסוכנות היהודית ידוע בציבור, החומר מונח על שולחנם של חברי הכנסת, ואין אני רואה כחפקידי לחזור על המספרים ועל כל המחשבות הקשורות בתכנית הזאת. אני רוצה לעמוד רק על הגישה הכללית לעניני התיכנון.

ישנם אנשים רבים שלא רק בשטח החקלאות, אלא גם בשטחים אחרים חושבים, שאם מדברים על תיכנון, תיכנון כולל ומלא, נותנים את הפתרון לשאלה בכך שאומרים שצריך להיות תיכנון. על־ידי הסיסמה הזאת אין אומרים כלום. רק אחרי קביעת הסיסמה הזאת מתחילות הבעיות ומתחילים הקשיים. אני חושב זאת לזכותם של אנשי משרד החקלאות ומחלקת ההתיישבות של הסוכנות, שמן הדיבורים הכלליים עברו לנסיון להגיע לידי הגשמה, לקונקרטיזאציה של התיכנון. מה פירושו של הדבר? במרכז התיכנון התחילו לעבד תכנית לשש־שבע שנים על בסיס של הנתונים הפיזיים, של האפשרויות הפיזיות לפתח את המשק החקלאי בארץ, וכמובן, תוך קשר לתכניות להרחבת ההשקאה.

מרכז התיכנון יחד עם משרד החקלאות החליט כבר בשלב ראשון לשתף את הציבור בוויכוח על המחשבות הקשורות בתיכנון, מתוך ידיעה שזהו השלב הראשון ושאחריו יבואו עוד שלבים שונים. לביצוע התכנית יש לערוך תכניות אזוריות, ולא רק תכניות כאלה, אלא אף יותר מזה. ישנם הרבה דברים העומדים לפנינו בקשר עם התיכנון הפיזי הדורשים חקירות ובדיקות ושינויים על בסיס של נתונים משקיים. התיכנון הפיזי הרבה יותר קל מן התיכנון המשקי־כלכלי, מפני ששטחי האדמה והמים העומדים לרשותנו הם בנמצא ואנחנו יכולים לראותם, וכן גם הגידולים שאפשר לגדל, אף־על־פי שגם בשטח זה יש עוד הרבה ללמוד.

אך אם שואלים, מה הן הכמויות שאנחנו יכולים לשווק גם בארץ וגם בחוץ־לארץ מגידולים שונים בלי סובסידיות ועל בסיס של רנטאביליות, צריכים לעשות את החשבון מראש לשנים הבאות, לחשב את הוצאות הייצור על־יסוד הערכה של המחירים שיהיו בשוק ולחשב מה הם השווקים הבאים בחשבון ליצוא. הענין הוא מסובך מאד.

אם מדברים על תיכנון ואם רוצים לתכנן — ואנחנו רוצים לתכנן במידת האפשר ולפי יכולתנו — הרי הדבר הראשון הוא, למנוע אשליות על־ידי כתיבת מספרים, כאילו אפשר לנו לקבוע מראש לכמה שנים את כל הפרטים. אין אנחנו יכולים לעשות זאת. כדי למציא את הכיוון הנכון וכדי לעודד את פיתוח המשק החקלאי בכיוון הנכון, עלינו להגיע לידי מאכסימום של תיכנון. והמאכסימום הזה הוא בעיני דבר צנוע מאד, והוא רחוק מאד ממה שאפשר לחשוב כתיכנון מלא.

התכנית של מרכז התיכנון, כפי שהיא מונחת לפניכם, מופיעה בנוסח ג'. מישהו התלוצץ בעתון, שאם כבר הגיעו לנוסח ג', הרי אי־אפשר לדעת את הא"ב יסדיק בשביל השנויים הדרושים והנוסחים הבאים. ואני שואל למה נגביל את מספר הנוסחים למספר האותיות של הא"ב? הרי מספרים הם בלתי־מוגבלים. אני חושב, שאם איננו מדברים על פעולה לשנה אחת אלא לשנים רבות, הרי הדבר החשוב ביותר הוא, שהאנשים העוסקים בכך אינם מתביישים להכניס שינויים.

חיים אריאב (הציונים הכלליים):
אולי הגיע הזמן לתכנית ד'?

שר־החקלאות פ. נפתלי:
יכול להיות. אם בוויכוח תציע להכניס שינויים בתכנית ג', ולהפיך אותה לתכנית ד', הרי החברים העובדים במרכז התכנון יהיו תמיד מוכנים לדון בכל הצעה.

כבר אמרתי, שהדיון־וחשבון של מר בלייך איננו חופשי מביקורת כלל וכלל, אולם ברצוני לצטט פסוק אחד מתוכו משום שהוא מתאים בהחלט לדעתי על שאלת התיכנון. בחלק הדן בשאלות התיאורטיות של התיכנון, כותב מר בלייך: „התיכנון אינו יכול להיות סטאטי; הוא חייב להיות תהליך מתמיד". הביקורת המוצדקת והקשה ביותר היתה, אילו היה מישהו יכול לומר, שהחברים העובדים בתכנון חושבים שסיימו את עבודתם, ומהיום והלאה יש ללכת אך ורק בדרך שהם קבעו. הסימן שהאנשים העובדים בענינים אלה הם רציניים, הוא בכך, שהם מוכנים לשנות, והם רואים את שאלות התיכנון כתהליך מתמיד, כדברי מר בלייך. בלא גמישות יכול התיכנון רק להזיק; בגמישות יכול הוא לעזור בהרבה במציאות הדרכים הנכונות וההליכה בהן.

אין לי אשליה כאילו על־ידי תיכנון הנעשה על־ידי המומחים הטובים ביותר, אפשר למנוע שגיאות; דבר כזה אינו קיים. אולם יכולים אנו לצמצם את היקף השגיאות, וזהו כבר ענין גדול. מי שחושב שאפשר למנוע שגיאות בכלל על־ידי כך שהתיכנון נעשה על־ידי מומחים, סימן שהוא בין המאושרים שאינם צריכים לקרוא דינים־וחשבונות של מומחים רבים. אולם מי שמחוייב לקרוא דינים־וחשבונות רבים של מומחים רבים, יודע שמומחים בעלי משקל שבאו לעתים קרובות מן הארצות המתקדמות ביותר בשאלות אלו, אינם מגיעים לאותן הצעות ולאותן דעות. והמצב הוא כך לא רק בחקלאות, אלא בכל השטחים. התיכנון צריך להיות היאבקות בין הכוחות האינטלקטואליים בקשר לנסיון שישנו בחקלאות, כדי לקבוע את הכיוון וכדי לפתח את המשק בצורה הנכונה. בהיאבקות זו אנו עומדים.

אחד העקרונות היסודיים שלנו הוא, שהביצוע של תכניות בעולם דמוקראטי אינו יכול להיעשות על־ידי מתן פקודות על סמך התכנית שהוסכם עליה על־ידי המומחים. גם להסכם זה לא קל להגיע. פקודות כאלו אי־אפשר להגשים בייצור החקלאי המעשי. אנו צריכים ללכת בדרך קשה יותר, אך היחידה העומדת לפנינו: לשכנע את החקלאים עצמם בתועלת הנובעת מן הדרכים המוצעות. אנו צריכים לפעול באמצעים שונים של מדיניות חקלאית ושל השפעה על המחירים, כדי לעורר את היצר של החקלאים ללכת בדרך שאנו חושבים שהיא הנכונה. מבחינה משקית אין החקלאות יכולה להגיע על־ידי הטפת מוסר אל המטרה שנקבעה לגבי הייצור החקלאי. אני נוטה לדעה, שהחקלאים עומדים אצלנו על דרגה די גבוהה מבחינה מוסרית, אולם גם כך איני יכול להגיע אותם על־ידי הטפת מוסר לעשות דברים הקשורים בהפסדים. עלי ליצור מצב שיניע אותם ללכת בדרך זו מרצונם הם. בתקופה זו יש לנו אפשרויות מיוחדות להשפעה, כי על־ידי

תקציבי הפיתוח אפשר להשפיע בצורה משקית על פעולות רבות, ובדרך זאת אנו צריכים ללכת.

בתוך התיכנון יש לראות גם את השאלה המיוחדת של הגדלת היצוא. אנו יודעים שאיננו יכולים לשאוף באופן עיוור לקראת אידיאל של אוטארקיה. לכן אנו צריכים להעדיף את היצוא החקלאי. הדבר כדאי מאוד, כי אחרי ככלות הכל עודף הערך הקשור ביצוא החקלאי, הוא באופן טבעי הרבה יותר גדול מאשר עודף הערך ביצוא התעשייתי, מאחר שרובה של התעשיה שלנו מבוססת על יבוא של חומרי גלם. אנו יכולים רק לקבוע את הכיוון, לעשות נסיונות, ללמוד את המצב בשווקים ועל סמך כל אלה להשתדל להרחיב את היצוא. יש לנו מזל שבענף חקלאי אחד, ענף הפרדסנות, יש כבר מסורת של שיווק בשוקי העולם. אולם לגבי כל הגידולים האחרים אנו רק מתחילים, ובהתחלה צריכים להשקיע לעתים קרובות לא רק כוחות, אלא גם כסף למען הצלחת הנסיונות האלה. אך אם בסופו־של־דבר מבוססת התכנית על מטרה של יצוא גדול, פירוש הדבר שבינתיים עלינו לעשות הכל כדי להגיע לכך בלי שיהא לנו בטחון. אבל זו רק נקודה אחת שאיננה בטוחה. כל התכניות האלה מבוססות — ואני חושב שהן צריכות להיות מבוססות — על תכניות להשקעות גדולות, השקעות גדולות שאיש אינו יכול לומר אם האמצעים הדרושים יעמדו לרשותנו בכל התקופה. בדין־וחשבון של מר בלייך למשל הוא מציע לעשות תכניות אלטרנאטיביות, לפי החשבון של האמצעים שיכולים לעמוד לרשותנו. יכול להיות שאנו צריכים לעשות גם בדרך זו של תכניות אלטרנאטיביות, ואחר כך בוודאי צריכים עוד להוסיף כמה מספרים לתכניות שאנחנו מביאים לציבור.

אתן דוגמה נוספת: בתכנית שלפניכם יש השערה מסויימת בנוגע לפיתוח הולל, בצמצום ידוע, על בסיס של הצורך לאספקה ודברים אחרים. תכנית זו נכתבה לפני כמה חדשים בתנאים של פיקוח על השיווק ובתנאים של שליטה ידועה על השיווק הפנימי בשטח הולל. הפיקוח נחלש ויש הצעות וויכוחים לחסל אותו אחרי תקופה מסויימת, ולכן שאלתי את המומחים: מהי התכנית שלכם במקרה של שוק חפשי; האם התכנית יכולה להתקיים כמו שהיא, או יחולו בה שינויים? וקיבלתי את התשובה עם איזה חישוב, שאינני יכול לבדוק אם הוא נכון או איננו נכון. אבל בכל אופן, אם יחול שינויים בתנאי השיווק, חיסול הפיקוח ודברים אלה — יהיה הריבוי הטבעי של התרנגולות לכל הפחות בכמה מאות אלפים יותר מאשר לפי התכנית הראשונה. מדוע אני נותן דוגמה זו? — שוב כדי לומר: אל תחשבו שתיכנון הוא ענין מאובן, דבר שיכולים לקבוע — להחליט עליו כמו על תקציבים וכדומה. אלא תיכנון הוא עבודה מתמדת, להתאים את הפעולות והתכניות למטרה המיוחדת שלנו.

אני עובר עכשיו לפרק אחר, לפרק של השיווק. בשעה שהכנסת ביקשה את הדיון על מצב החקלאות, היא ביקשה באופן מיוחד גם את הדיון על שאלות השיווק. בנימוק לדרישה זו שמענו את הטענה על המתח הגדול בין המחירים שהיצרנים מקבלים ובין המחירים שהצרכנים צריכים לשלם. כבר אמרתי בשעה זו, שהשאלה הזאת, שהיא שאלה נצחית, עומדת לפנינו, ומפני שבשיווק יש איזה שיתוף פעולה, לפי סדרי הממשלה, בין משרד המסחר והתעשיה ובין משרד החקלאות — הרי בדרך כלל יש לי כשר החקלאות שותפים רבים; פעם הסוכנות, פעם משרד אחר, וזה לא תמיד מקיל על העבודה. אבל זה הכרחי, ועד עתה מצאנו תמיד את הדרך לעבודה משותפת.

יחד עם שר המסחר והתעשיה מינינו ועדה מיוחדת של אנשים שיש להם נסיון וידיעות בדברים כאלה, כדי לבדוק מחדש את דרכי השיווק — השיווק הסיטונאי, השיווק הקמעונאי, והשיווק ביצוא, ולהציע לנו עד כמה שאפשר הצעות, כיצד לשפר את המצב, כיצד להקטין את המתח הזה בין המחירים ליצרן ולצרכן.

אין כוונתי להקדים ולהביע דעה לפני הוועדה. אני מקווה שתוצאות החקירות של הוועדה תהיינה חיוביות, ואין ספק שאם הממשלה תוכל לעשות דבר־מה כדי להקטין את המתח — היא תעשה. אבל נדמה לי שמחובתי לעשות דבר אחד: להדגיש שגם בשטח הזה, בדיבורים האלה יש בציבור מידה גדולה של הגזמה. כל מי שהתעסק ומתעסק בשאלות האלה בארצות אחרות יודע, שהוויכוח הזה על מתח המחירים, הוא ויכוח נצחי בכל הארצות; ואני אינני חושב שהמתח אצלנו גדול באופן יוצא מהכלל — ואני יכול לתת מספרים לכך.

אני מהסס תמיד להשוות מספרים מארצות אחרות למספרים שלנו, מפני שאני יודע כמה קשה להשוות מספרים בינלאומיים. אפילו הסטאטיסטיקה במסגרת ארץ אחת איננה עניין קל, וכל שכן השוואות בינלאומיות, שהן מסוכנות. בכל זאת אני רוצה לתת לכם דוגמה.

לפי הסטאטיסטיקה של ארצות הברית משנת 1952 קיבלו הייצרנים בעד תוצרת חלב, מהמחירים שהצרכנים קיבלו — 55%; בפירות וירקות קיבלו הייצרנים 37%. אם אני לוקח את המספרים שלנו, הרי הייצרנים מקבלים אצלנו חלק ניכר למדי לגבי הצרכן, יותר מאשר בארצות־הברית.

שלמה לביא (מפא"י):
מה הם המספרים?

שר־החקלאות פ. נפתלי:
המספרים הם אלה: בתוצרת חלב מקבל עכשיו היצרן קרוב ל־75%, וזה הרבה יותר ממה שהיה לפני המלחמה.

מיכאל חזני (הפועל המזרחי):
זה לפני הסובסידיה, או אחרי הסובסידיה?

שר־החקלאות פ. נפתלי:
בירקות — אצלנו מקבל היצרן בין 50 ל־60 אחוז. מובן, שאם יצרן זה רואה, שהצרכן משלם מחיר כפול ממחיר הייצור, הרי זה מרגיז אותו. אבל אני אומר: לא צריך רק לחשוב שזה יוצא מן הכלל. אם למשל אני רואה, שב־ארצות־הברית מקבל הייצרן 33%, פירוש הדבר, שהמתווכים השונים מקבלים 67%, ואצלנו 50%. אני בעצמי אומר שקשה להשוות זאת, כי המתווך, הקמעוני בארצות־הברית נותן שירותים אחרים במכירת הירקות והפירות מאשר הקמעוני בארץ. ויש גם להביא בחשבון את המרחקים בתחבורה שהם גדולים בהרבה.

אין ברצוני להמשיך בחומר זה; מה שרציתי לומר, ובעצם אני מציע זאת, הוא, שמאחר שמינינו ועדה מיוחדת, נחכה לתוצאות של דיוני הוועדה הזאת, המוכנה גם היא לשמוע את דעתם של כל המומחים הרוצים להעיד בפניה. אני רציתי רק לומר, שלא צריכים ליצור אווירה, שכאילו אצלנו יש בשטח זה מצב מיוחד. המצב בדרך כלל בכל העולם הוא שישנה היאבקות על היחס בין המחירים האלה. וגם שאלות השיווק קשורות בקביעת המחירים, ועד כמה שאפשר בהשוואה למחירים.

שלמה לביא (מפא"י):
האם בימי הסיקוח גם כן היו אחוזים כאלה?

שר־החקלאות פ. נפתלי:
בערך, אין הבדלים גדולים. כדי להשפיע על המחירים של הייצרנים בדברים שאנו מעוניינים להבטיח את המשכם או הרחבת הייצור בהם, ובייחוד בהתיישבות החדשה, קיימות קרנות שונות להבטחת מחירי המינימום לירקות. יש פעולות שונות בשטח זה, ואין אני רוצה להרחיב את הדיבור יתר על המידה בענין זה, אולי סגני, חבר־הכנסת אפרתי, יעמוד עוד בפרוטרוט על הצורות האלו שאנחנו משתמשים בהן כדי להשפיע על השווקים.

ומלים אחדות על שאלה קשה ומסובכת וכאובה — שאלת האשראי. כשאנו מדברים בשעה זו עם חקלאים, לא רק חקלאים צעירים, אלא ותיקים, זרי הטענה הראשונה — גם בפי אלה המסכימים שהמצב הכללי אינו רע אצלם — היא בענין חוסר האשראי. בעצם אני יכול להרחיב את השטח, כי אותו דבר אני יכול לשמוע גם מפי חלקים אחרים של המשק הישראלי.

כולם מעוררים את שאלת חוסר האשראי, ובייחוד חוסר הון חוזר, והסטאטיסטיקה שלנו אומרת, שבכל השנה האחרונה עלה היקף האשראי ועלה. האנשים העוסקים במדיניות הכספית חוששים, שבהמשך התהליך הזה של הרחבת האשראי, למעשה בהיקף הכללי, שוב אפשר לראות תופעות מאוד לא רצויות של אינפלאציה. נכון שהיקף האשראי גדל, שהמדיניות הכלכלית הכללית צריכה לרסן ולצמצם את הרחבת האשראי אם רוצים אנו להגיע לאיזו יציבות. ולפי דעתי נכון, שגם במשק החקלאי השתמשו במידת מה באשראי להלוואות ולמטרות שאינן הכרחיות ביותר.

לפיכך — מה יש לעשות? לא מתפקידי ברגע זה לדבר על מדיניות האשראי הכללית, אני מדבר רק על הדברים המיוחדים הקשורים בחקלאות. תמיד ראינו לפנינו בשנה האחרונה את התפקיד להגדיר את האחוז של האשראי הכללי ההולך לחקלאות ולייצרנות החקלאית. במובן זה הצלחנו בכל זאת במידה ידועה. על־ידי הפעולות המשותפות עם המבקר על הבאנקים הגענו לידי הגדלת האחוז של החקלאות באשראי הכללי. אם אני לוקח את השנה האחרונה, מספטמבר 1952 עד סוף נובמבר 1953, הרי אחוז החקלאות עלה מ־14,4 ל־19,7 אחוז. מובן, שזה מהיקף הרבה יותר גדול של החקלאות.

אליהו משה גנחובסקי (הפועל המזרחי):
יפה מאד, זה הישג גדול.

שר־החקלאות פ. נפתלי:
אני חושב שזוהי באמת הצלחה גדולה, אם כי ברור לי, שזה אינו מספק את כל הצרכים, גם לא את כל הצרכים הדרושים. אנחנו השפענו באופן ישיר על־ידי צירוף כספי הפיתוח עם פעולות של בנקים, להבטיח יותר מ־12 מיליון ל"י כהלוואות לאותם המצרכים, ובייחוד להון חוזר, שראינו את הצורך להבטיח בו את המשך העבודה.

ברצוני להוסיף — וכבר אמרתי זאת בשעה שדיברתי על ההתיישבות החדשה — שהשאלה בה"א הידיעה בשטח זה היא בעיני הדאגה המיוחדת להתיישבות החדשה שאין לה אפשרויות אחרות.

ולחקלאות הוותיקה עלי לומר, שעליהם לדעת שהמצוקה באשראי תהיה ענין לתקופה ממושכת, עליהם לעשות מאמץ גדול יותר כדי לנהל את המשק שלהם בלא תוספת של אשראי...

שמואל מיקוניס (מק"י):
למה?

שר־החקלאות פ. נפתלי:
מפני שאיננו רוצים להדפיס כסף, על כן צריכים לרסן את היקף האשראי, דבר הגורם מצוקה באשראי, אבל זה לטובת המשק...

שמואל מיקוניס (מק"י):
למסחר נותנים אשראי גדול; אתה אינך יודע שהאשראי למסחר מתנפח?

שר־החקלאות פ. נפתלי:
אני מציע לדחות את הוויכוח עד שאגמור.

שמואל מיקוניס (מק"י):
והוא הסניגור של החקלאים!

שר־החקלאות פ. נפתלי:
זה לא בושה להיות נציג החקלאים.

עתה אני בא אל החלק האחרון של הרצאתי. ברצוני לומר מלים אחדות על שאלת כוח האדם. אולי שאלה זו היא הקשה ביותר מכל השאלות, כי אם עושים תיכנון לשבע שנים ואומרים שיש להעביר 40,000 משפחות לעבודה בכפר, הרי יש אנשים השואלים מנין יבואו. בכל שאר הדברים אי־אפשר לדעת מראש מה יהיה המצב. איש אינו יכול לדעת זאת. אנו עושים את החשבונות האלה למשל, בהתחשב עם הריבוי הטבעי, בלי להתחשב עם עליה ניכרת בשנים אלה. אולם איש מאתנו אינו אומר שכך יהיה, משום ששאלת העליה מחוץ־לארץ אינה תלויה רק בנו, זה תלוי גם בגורמים בארץ, מובן, שזה מהווה שינוי גדול בשטח זה. אולם בשאלה העומדת לפנינו, אם איננו יכולים לקבוע מסמרות ומספרים, עלינו לקבוע את הקו של המדיניות. פה אנו צריכים לדעת מה אנו רוצים, זה כבר נוגע לפוליטיקה הכללית, ולא רק לפוליטיקה החקלאית. אנו צריכים לדעת אם אנו רוצים בפיתוח החקלאות, אם אנו רוצים בפיזור האוכלוסיה, בהעברת כוחות אדם ממקצועות אחרים, מן העיר אל הכפר לתקופה מסויימת — זוהי קביעת הקו המחייבת כיוון מסויים של פעולות המדינה בשטחים רבים.

כבר דברתי על כמה דברים הקשורים בהתיישבות החדשה. המצב הוא כזה שכוח המשיכה ביחס לשאלות פרנסה ושיכון בעיר הוא גדול יותר מכוח המשיכה בתנאים שבכפרים, ובעיקר בכפרים החדשים. לכן לא נצליח אפילו בנאומים היפים ביותר להעביר מספר ניכר של אנשים מן העיר, ממקצועות התיווך לעבודה יצרנית בחקלאות. יכולים בכל רגע לומר, שזה עידוד מיוחד לחקלאות, כאילו רוצים לתת מתנות לחקלאות. אולם הענין הוא פשוט מאוד: אנו צריכים להגיע בחקלאות, ובעיקר בחקלאות הצעירה, לידי מצב שימשוך את האנשים. נאומים אינם משפיעים. אם אדם צריך לחיות בלא חשמל, בלא כביש, בדירה גרועה הרבה יותר מאשר הוא מקבל בעיר, אין אנו יכולים לארגן את ההליכה נגד הזרם. אנו יודעים שהזרם הטבעי בתקופתנו אנו הוא בכל העולם מן החקלאות אל העיר. זה למעלה ממאה שנים נמשך תהליך זה. אולם אנו צריכים להגיע בארצנו למצב אחר, ובעיקר בתנאים המיוחדים של מדינתנו החדשה והצעירה. יש לארגן את הזרם מן העיר אל הכפר כדי שלא יסבלו — אינני

יודע כמה מתוך 1,200 המקומות בהתיישבות לא נוצלו מפני שאנשים אינם הולכים שמה. השאלה היא איפוא לכוון את המדיניות הכלכלית שלנו בהתאם לקו הזה. אבל זה לא הכל. לאחר זאת אנו צריכים לעשות מאמץ גדול כדי לעשות חק־לאים מאלה שכבר הלכו להתיישבות, או מן הדור הצעיר שיכול ללכת לחקלאות. זוהי השאלה של החינוך החקלאי.

יש לנו בתי־ספר חקלאיים ובהם 7,000 תלמידים — זה מספר לא קטן. אבל יש להגדיל את המספר ולהרחיב את החינוך לחקלאים מבוגרים, מפני שחקלאים מבוגרים אינם בחלקם הגדול אלא מתחילים בחקלאות, והמתחילים צריכים לקבל חינוך. זה דורש מאמץ גדול והוא קשור לצערי גם בשאלות תקציביות. אם כי דיברתי על כל סעיף וסעיף בקי־צור, הרי בסך הכל לא דיברתי בקיצור כה נמרץ. אולם בש־עה שאני רוצה לגמור את דברי, יש לי הרגשה רעה שישנם כמה דברים, ואולי חשובים, שהייתי צריך לומר עליהם מלים אחדות ולא אמרתי. אבל אני מניח, שהזיכוח יתן לי אפשרות של השלמת הדברים. תפקידו של ויכוח כללי זה בכנסת יכול להיות וצריך להיות, לפי דעתי, ליצור את האווירה, לבסס את האווירה של ההכרה שאין דבר חשוב יותר מאשר עידודו והרחבתו של הייצור החקלאי הן מבחינה משקית והרחבת הביסוס וההתיישבות, והן מבחינה חברתית ומבחינת בנין הארץ והמדינה. והכנסת צריכה להוסיף, להוסיף כותרת לכל אלה העומדים בשטח זה או זה, בהיאבקות קשה, כדי להרים את החקלאות העברית, את התקלאות במדינת ישראל לרמה גבוהה ביותר.

היו"ר י. קליבנוב:

הויכוח על הרצאת שר־החקלאות יתקיים בשבוע הבא. לפי החלטת ועדת־הכנסת יהיה ויכוח סיעתי, ויוקדש לו זמן של שש שעות. יש להניח שהוא יתקיים ביום ב' בשבוע הבא.

ג. חוק לתיקון פקודת העדות, תשי"ד — 1954 *)

(קריאה ראשונה)

היו"ר י. קליבנוב:

אנו עוברים לסעיף ו' בסדר־היום — חוק לתיקון פקו־דת העדות, תשי"ד — 1953.

רשות־הדיבור לשר־המשפטים.

שר־המשפטים פ. רוזן:

אדוני היושב־ראש, כנסת נכבדה. החוק שאני מציע לכנסת בשם הממשלה לקריאה ראשונה נקרא „חוק פקודת העדות", תשי"ד — 1954. החוק הוא קצר, ובטרם אבוא לנמק את הה־צעה, אקרא לפניכם את נוסח החוק:

„פקודת העדות תתוקן כך:

אחר סעיף 24 ייוסף חלק זה:

„חלק 7 — עדות מומחים.

לענין חוק זה —

„מומחה", למעט אדם שיש לו במישרין או בעקיפין ענין במשפט; „חוות־דעת", לרבות סיפור העובדות שעליהן נ־תנת דעת המומחה.

דעתו של מומחה בשאלה שבמדע, שבמחקר, שבאמנות או שבידיעה מקצועית מותר להוכיחה בהגשת חוות־דעתו בכתב.

מצב בריאותו של אדם מותר להוכיחו בתעודה חתומה ביד רופא. טפסי תעודה, לענין סעיף זה, ייקבעו בת־קנות".

חוות־דעתו בכתב של מומחה או תעודה חתומה ביד רופא, שבעל־דין רוצה לסמוך עליהן כראיה במשפט, יגישן לבית־המשפט; ואולם רשאי בית־המשפט לסרב לקבל את חוות־הדעת או את התעודה כל עוד לא נמסר העתקן לשאר בעלי־הדין, או אם בית־המשפט סבור כי אין הן דרושות להוכחת הנידון.

חוות־דעתו בכתב של מומחה ותעודת רופא שיש עליהן חתימה, חזקה שנחתמו ביד האדם ששמו חתום עליהן; אין חזקה זו חלה על חוות־דעתו בכתב של מומחה ועל תעודת רופא שניתנו בחוץ־לארץ, אלא אם יש עליהן אישור של נציג דיפלומאטי או קונסולארי של ישראל.

הוראות חוק זה אינן גורעות מכוחו של בית־המשפט לצוות כי מומחה או רופא ייחקרו בבית־המשפט, אם ביזמת בית־המשפט ואם על־פי בקשת בעל־דין".

ועכשיו להנמקת ההצעה:

בהצעת חוק זו מביאה הממשלה לפני הכנסת את השיעור הראשון מתוך הצעת חוק הראיות, שנתפרסמה מטעם משרד־המשפטים לפני כשנה. הסעיפים 68 ו־69 להצעת חוק הראיות קובעים — וזו לשונם:

„68. דעתו של מומחה בשאלה שבמדע, שבמחקר, שבא־מנות או שבידיעה מקצועית, מותר להוכיחה בהגשת חוות־דעתו בכתב.

„מומחה", לענין סעיף זה, למעט אדם שיש לו במישרין או בעקיפין ענין במשפט; ו„חוות־דעת" — לרבות סיפור ה־עובדות שעליהן ניתנת דעת המומחה.

69. מצב בריאותו של אדם מותר להוכיח בהגשת תעודה חתומה ביד רופא. טפסי תעודה לצורך סעיף זה, ייקבעו בת־קנות".

סעיפים אלה מופיעים שוב כמעט באותה לשון בהצעת החוק שלפניכם. בדברי ההסבר להצעת חוק הראיות נאמר, כי „הכזבון שבתי־המשפט שלנו נוהגים בזמנם של רופאים למ־של, שלפי החוק הקיים הם צריכים להעיד בעל־פה דווקא על דברים שהיו יכולים לאשר בכתב, הביא לידי גל של מחאות; וביחוד מתוגי הרופאים ומשרד־הבריאות נשמעה דרישה נמ־רצת לתקן את החוק."

לרופאים ולשאר המומחים הרגילים בבתי־המשפט, כגון שמאים, מהנדסים וכדומה, לא הועלנו בתקנה שהצענו להם בהצעת חוק הראיות: זהו חוק יסודי ומקיף והדיון עליו במ־שלה עוד טרם התחיל, ולאחר שיתחיל מן ההכרח שיימשך זמן ניכר. על־כן נענתה הממשלה לדרישת משרד־הבריאות, להקדים הסעיפים האלה מפאת דחיפותם המיוחדת. אמרתי כי זה השיעור הראשון של חוק הראיות; הממשלה תביא בחדשים הקרובים חלקים נוספים מתוך הצעת חוק הראיות לאישור הכנסת, גם הם מפאת דחיפות מיוחדת.

---

*) רשומות (הצעות חוק, חוב' 187).

בעיית גביית עדותם של מומחים בשאלות שבמדע, במחקר, באמנות או בידיעה מקצועית, העסיקה את המחוקקים, השופטים והחוקרים בארצות שונות זה זמן רב. גם בנדון זה קיימות שתי שיטות יסודיות שונות זו מזו: השיטה הקונטיננטאלית שלפיה בית־המשפט ממנה את המומחים שעצתם או הדרכתם המקצועית דרושה לו, והוא ממנה אותם על־פי רוב מתוך רשימה קבועה של מומחים למקצועותיהם השונים שנרשמו למטרה זו מטעם הרשות הנוגעת בדבר. לעומתה השיטה האנגלו סאכסית הנהוגה גם אצלנו, שלפיה בעל־הדין בוחר לו את המומחה שיבוא להעיד בפני בית־המשפט, כדי להוכיח צדקת טענותיו על־ידי חוות־דעתו המקצועית או המעיד של המומחה.

במקום שבית־המשפט ממנה את המומחה ומגדיר לו תפקידו המסויים לצורך המשפט הנדון קיימות בחוק על־פי־רוב הוראות מפורטות שבית־המשפט יכול לדרוש הגשת חוות־הדעת בכתב (למשל סעיף 411 לקובץ הפרוצדורה האזרחית הגרמנית משנת 1887). אך במקום שהמומחים מתמנים על־ידי בעלי־הדין, דינם של המומחים היה תמיד כדינו של כל עד אחר: בעל־הדין חייב היה לדאוג להזמנתו לבית־המשפט, וכל חוות־דעתו נמסרה לבית־המשפט על־ידי מתן תשובות לשאלות הפרקליטים בחקירה ראשית, בחקירת שתי־וערב ובחקירה חוזרת, כאילו אין בינו ובין עד ראיה או עד שמיעה על עובדה מסויימת ולא כלום.

הדברים הביאו, בעיקר בארצות־הברית של אמריקה, לידי תסיסה, לא רק בקרב המומחים אשר מבשרם חזו את מגרעות השיטה הנוהגת בבתי־המשפט, אלא גם ובעיקר בקרב השופטים ומורי ההוראה בדיני הראיות. בשנת 1937 הוקמה על־ידי הסתדרות עורכי־הדין באמריקה ועדת־מומחים, המורכבת משופטים, פרופסורים ועורכי־דין, והיא ניסחה הצעת חוק לדוגמה אשר לפי הצעת הוועדה, כל אחת ממדינות ארצות־הברית היתה צריכה לחוקקה; אולם עד שנת 1950 קיבל חוק זה תוקף רק במדינה אחת ויחידה. הצעת החוק קובעת, ראשית, סמכות לבתי־המשפט, להבדילם מבעלי־הדין, למנות מומחים לפי ראות עיניהם, ובלבד שכל בעלי־הדין יקבלו מבית־המשפט הודעה מראש על מינוי המומחה ועל התפקידים שהוטלו עליו, ויהיו ראשאים להיות נוכחים בשעת בדיקותיו של נשוא חוות־דעתו ובשעת ביקוריו במקומות שהוטל עליו לבקרם. סעיף 6 לחוק האמריקני קובע: „בית־המשפט רשאי להטיל על מומחה שנתמנה על־ידו להגיש דין־וחשבון בכתב ובשבועה על אודות הדברים שראה ובדק. דין־וחשבון זה יוגש לתיק למזכיר בית־המשפט במועד שייקבע על־ידי בית המשפט, וכל אחד מבעלי־הדין רשאי לעיין בו".

אך לא מציעי הצעת החוק האמריקנית ולא אנחנו יכולים להתעלם מן העובדה, כי הגשת מסמך בכתב כחומר ראיה לבית־המשפט, כמותה כשעטנז, כהרכבת מין בשאינו מינו על שיטת הראיות הכללית הנהוגה בבתי־המשפט שלנו. השיטה הזאת מבוססת על העקרון, שמהימנותה של כל ראיה, ומהימנותה של חוות־דעת מדעית או מקצועית בכלל זה, יש לבחנה במבחן חקירת שתי־וערב על־ידי בעל־הדין שכנגד. בו בזמן שהשיטה הקונטיננטאלית שהזכרתי מבוססת על העקרון האינקביזיטורי, שלפיו השופט הוא החוקר, הוא האוסף ראיות והבוחר ובורר ביניהן, ועל־כן הוא גם המוסמך והמסוגל לבחור מומחה ולחקרו לפי הצורך הנראה לו; הרי בשיטה האנגלו־סאכסית מופקד ניהול המשפט, אוסף הראיות ובחירת הראיות הטובות והיעילות ביותר בידי בעלי־הדין בלבד. ומאחר שאין מצפים מבעל־דין אחד שיסמוך ידו על ראיותיו של בעל־דין יריבו, הרי נותנים בידו את הזכות, בדרכים הקבועות בחוק ובנוהג, לתקוף ולבחון את הראיות ההן ולשכנע את בית־המשפט כי אין הן מהימנות די צרכן. זכות זו נשללת מאת בעל־הדין כשמומחה מגיש חוות־דעתו בכתב ואינו מופיע להיחקר חקירת שתי־וערב בבית־המשפט; ועל־כן בא בסעיף 6 להצעת החוק האמריקנית שהזכרתי סיפא בזו הלשון: „אם בית־המשפט יצווה כך או אם אחד מבעלי־הדין יבקש זאת, חוות־הדעת תיקרא בעת שמיעת המשפט על־ידי המומחה שיופיע כעד במשפט." וסעיף 8 להצעה האמריקנית קובע בזו הלשון: „בעת שמיעת המשפט גם בית־המשפט וגם כל אחד מבעלי־הדין רשאי לקרוא מומחה שנתמנה על־ידי בית־המשפט.. ועליו להיחקר חקירת שתי־וערב על־ידי כל אחד מבעלי־הדין בדבר הכשרתו ובדבר נושא חוות־דעתו"...

בהתאם לכך קובעת גם הצעת החוק המונחת לפניכם, כי ההוראה המאפשרת להבא הגשת חוות־דעתו של מומחה בכתב, אינה גורעת מסמכותו הכללית והרגילה של בית־המשפט לצוות על חקירתו של מומחה כזה בדרך המקובלת, בין אם חקירה זו נראית לו לבית־המשפט כנחוצה או מועילה, ובין אם נדרשה על־ידי אחד מבעלי־הדין.

יטענו הטוענים כי פתיחת השער לפני בית־המשפט ובעלי־הדין להזמין כל מומחה להיחקר חקירת שתי־וערב מבטלת במחי־יד את כל התועלת שעלולה היתה לצמוח מן התקנה המאפשרת למומחים לחוות דעתם בכתב דווקא; ואין הדבר כך: במספר רב של מקרים ובמיוחד ברוב רובם של אלפי המקרים שבהם רופא מאשר שבדק אדם ומצא בו סימני מחלה או פציעה מסויימים, אין המומחה נחקר חקירת שתי־וערב, אפילו ביום כשהוא מופיע כעד בבית־המשפט. יתר על כן, המומחים בעצמם יוכלו למנוע הזמנתם לשם חקירת שתי־וערב, אם ישכילו לפרט מראש בחוות דעתם שבכתב לא רק את כל פרטי הכשרתם המקצועית, אלא גם את כל המסקנות האפשריות שיכולים להגיע אליהן בענין הנדון ואת הנימוקים שהניעום להגיע למסקנה מסויימת ולא למסקנה אפשרית אחרת. בית־המשפט יצטרך בכל מקרה ומקרה לשקול בדעתו, אם יש צורך להזמין מומחה לחקירה בעל־פה או אם דרישת בעל־הדין להזמינו היא מוצדקת; ובית־המשפט לא יחליט על הזמנתו אלא אם לאור תכנה או צורתה של חוות־הדעת שבכתב או בהתחשב עם מסיבות מיוחדות שהוכחו לפניו, חקירת המומחה תיראה לו הכרחית.

מאחר שההוראה העיקרית שבהצעת חוק זו נתלשה מתוך שיטת ראיות חדשה, אשר הצעת חוק הראיות מציעה להניגה בניגוד לשיטת הראיות הנהוגה אצלנו היום, היה צורך להוסיף בהצעת חוק זו את הסעיפים הקובעים את דרכי הגשתה של חוות־דעת לתיק בית־המשפט וכשרותה כראיה אף בלי הוכחה מיוחדת של זהות החתימה. החזקה האמורה בסעיף 29 לגבי חוות־דעת, אמורה בהצעת חוק הראיות (סעיף 54) לגבי כל מסמך; והטוען כי חתימה על מסמך זוייפה — עליו הראיה.

לא הרי „חוות־דעת" בשאלה שבמדע, במחקר או בידיעה מקצועית, כהרי תעודת רופא על מצב בריאותו של אדם שאין בה למעשה אלא על עובדה מסויימת, כגון פלוני חכה ביום אלמוני במחלה פלמונית. אילו היינו מצמצמים הוראות חוק זה לחוות־דעת ממש, היינו מוציאים מכלל התקנה הטובה את עדויות אותם הרופאים הרבים אשר הם המה הזקוקים לתקנה זו יותר מכולם. לכן בא סעיף 27, דוגמת סעיף 69 בהצעת חוק הראיות, ומתיר גם הוכחת עובדה או הרכב עובדות שהם „מצב בריאותו של אדם" על־ידי הגשת תעודה בכתב.

אך היתר זה חל על רופאים בלבד, והתעודות של רופאים אינן כשרות כראיה בבית־המשפט אלא אם נערכו לפי טפסים

שייקבעו בתקנות. בדברי ההסבר להצעת חוק הראיות נאמר: „פירוט השאלות בטופס בא להבטיח שרופא לא יתן תעודה אלא אם באמת בדק את האדם; והוא גם יתן לבית־המשפט אפשרות לתהות על הכשרתו של הרופא לעשות את הבדיקה המטויימת ולהגיע לידי מצא" (זו מלה חדשה ל־Finding). הטפסים ייקבעו בתקנות על־ידי שר־המשפטים, אך יעובדו בהדרכת משרד־הבריאות.

אני מבקש להעביר הצעת חוק זו לוועדת החוקה, חוק ומשפט.

היו"ר י. קליבנוב:

נרשמו לוויכוח על הצעת החוק הזאת ארבעה נואמים. הראשון — חבר־הכנסת שפירא. איננו.

רשות־הדיבור לחבר־הכנסת בדר.

יוחנן בדר (תנועת החרות):

אדוני היושב־ראש, חברי־הכנסת. ודאי שיש מידה של צורך בהקלות מסויימות בדיני הפרוצדורה. אני מניח כי תעודת רופא הקובע את מצב בריאותו או, נאמר בדיוק, מחלתו של פלוני לצורך הסברת הסיבה לאי־הופעתו למשפט בתור עד או בתור צד מעוניין, אפשר להכיר בה כיסוד להחלטה פרוצדוראלית גרידא. אבל מסופקני מאד אם תעודת רופא כזו יכולה לשמש הוכחה מספיקה לצורך פסק־דין סופי לגופו של הענין, כגון בתביעת נזיקין, קביעת פיצויים. ומובן, שבנוגע לנתומחים אחרים ספק זה הוא רציני בהרבה. אפילו נסיוני הדל בארץ — והוא דל מאד (אינני עוסק בארץ במקצועי) — הוסיף לי שני מקרים של תעודות על מצב בריאות אחרי קטטה ואחרי התנגשות. התעודות ניתנו לאשה אחת מאותו רופא עצמו בימים שונים, ושתי התעודות היו סותרות זו את זו. אני יודע מקרים רבים מתקופת המחתרת, שרופא נתן תעודה בלי לבדוק את זהותו של האדם שקיבל את התעודה.

יש מקום רב לטעויות. יש מקום רב גם לדברים חמורים יותר מאשר טעויות. ואם הרופא יהיה מוגן מראש, יש בכך סכנה רצינית. ואני אומר: אם הדבר בא רק כדי להצדיק את אי־הופעתו של אדם במשפט ולהביא לדחייתו של המשפט או להחלטה פרוצדוראלית אחרת, הנזק אינו גדול. אבל בדרך כלל לשחרר רופא מהופעה בפני בית־המשפט אלא אם השופט יחליט אחרת, זה מסוכן מאד ומפוקפק מאד. בעיקר צריך לזכור, שהשופט עסוק ובוודאי שתהיה לו נטיה רבה שלא להסכים להזמנת הרופא.

וסכנה גדולה עוד יותר טמונה בשאלה, כיצד להביא תעודה כזאת לבית־המשפט. האם החתימה תהיה קדושה מראש? האם יהיה ברור מראש שהמסמך הוא אמיתי, שאינו מזויף ואינו פיקטיבי? הייתי מבין אילו היו דורשים, שאדם יבוא ויגיד שהוא, המביא את תעודת הרופא, קיבל אותה מידיו של רופא פלוני שהוא מכירו. אבל אין כאן דרישות כאלה. כל פתק שיש עליו חתימה כביכול של רופא — מספיק. דברים אלה דורשים בדיקה יסודית מאד.

יש כאן בעיה של מומחים בדרך כלל. כתוב בחוק „מומחה, למעט אדם שיש לו במישרין או בעקיפין ענין במשפט". אינני רוצה כבר לשאול, איך אפשר להיות בטוח בכל מקרה, שהאדם וחתימתו על המסמך אין להם שום נגיעה בענין במישרין? את זה אפשר לבדוק באופן יחסי בנקל. אבל אני מפקפק מאד אם אפשר לבדוק, באיזו מידה יש לאדם קשר בעקיפין לענין. אך אינני רוצה להיכנס לבעיה זו, אלא לעמוד על בעיה אחרת: חוק זה בא להבדיל בין בני־אדם שונים שעליהם להעיד על דברים פשוטים באופן יחסי, על עובדות. אנשים אלה צריכים להופיע במשפט באופן אישי, להישבע, לעמוד בחקירה נגדית, וזאת למרות שהם מעידים רק על עובדות. ולעומת זה, אדם המעיד לא על עובדות אלא על דברים הרבה יותר גמישים ופחות ניתנים לבדיקה בדיעבד — חוות־דעת של מומחה — אדם כזה יכתוב מה שיכתוב, ומה שכתב יהיה קודש. דווקא מאדם כזה אין דורשים להופיע בפני בית־המשפט, אלא אם השופט ידרוש זאת.

רבותי, ודאי שיש כאן נטיה לעשות את המשפט יותר פשוט. וודאי שאני אתמוך בכל הצעה שתוצע במגמה לשחרר את הפרוצדורה המשפטית מפורמאליזם מיותר. אבל אינני חושב שכדי להקל בענין זה, מותר לוותר על הערבויות הקיימות בפרוצדורה המשפטית, המכוונות להבטיח משפט צדק. שר־המשפטים יאמר לי בוודאי: הרי ההחלטה הסופית אם לקרוא למומחה או לא, נתונה בידי השופט. על כך אני עונה: אני מכיר את השופטים — כשיש לשופט הדרכה בחוק, הוא שופט טוב. שופט שאומרים לו: תפעל לפי שיקול דעתך בלבד — הרי הוא נוהג ככל בן־אדם. שופט הוא בריה כזאת שלא תעמוד בבטחון על רגליה אלא אם יש בידה מקל ששמו חוק. ודאי, יכולים היינו לכתוב חוק בעל סעיף אחד: „הובא ענין שבמחלוקת לפני שופט, יחליט השופט על צורת הדיון ויוציא פסק־דין לפי מיטב הבנתו". בסעיף כזה יכולים היינו לחסל את כל שאר הבעיות, כי הוא יספיק במקום כל שאר חוקי המדינה. אם יש אמון בלתי־מוגבל בשופטים, אפשר להסתפק בזה. אני בטוח שאילו היינו מקבלים חוק כזה, היו השופטים שלנו מתמרדים נגדו. הם אינם רוצים חופש כזה. שופט הוא אדם המבצע חוק, וכאן אומרים לו: בנוגע לעדויות אינך צריך לבצע חוק, אלא תקבע חוק עדויות מדי פעם בפעם כטוב בעיניך.

לכן חושב אני, רבותי, שכאשר חוק זה יובא לוועדה, צריך יהיה לצמצם עד מאד את היקף הרפורמה לאותם המקרים שנקבע וגם נגדיר אותם, שלגביהם באמת אין צורך בהזמנת רופא. אולי יש עוד איזה סוג של מומחה שאפשר להעמיד ליד הרופא, אך אל נהפוך את המומחה לבעל פרי־בילגיה מיוחדת לעומת כל עד אחר.

בנימין סילס ששון (הספרדים):

אדוני היושב־ראש, כנסת נכבדה. דעתי כדעת קודמי שצריך להקל במקרים מסויימים, אך בדרך כלל יש לשמור על החוק כמו שהוא.

מטרת הבאת עדויות לבית־משפט היא, לאפשר לשופט לדעת לא רק את האמת, אלא את כל האמת במידה מאכסי־מאלית. והואיל וכל צד מעוניין להביא עדות נוחה לעמדתו, הכרח הוא שהעד יופיע בעצמו במשפט ויתן הזדמנות לצד שכנגד להשלים את התמונה שהעד בא להעיד עליה, על־ידי חקירתו הנגדית של העד, ומה גם שיש עדים שלא תמיד אומרים את האמת. ידועה מימרתו של שופט אנגלי: „יש שלושה מיני שקרנים: שקרן סתם, שקרן נבזה ושקרן מומחה". לא תמיד אומרים המומחים את האמת. שיטת חקירה של שתי־וערב הכרחית היא כדי לגלות את מידת האמת שבדבריהם. וגם כדי שהשופט יראה את העד בעיניו ויקבע אם עליו להסתמך על עדותו או לא. משום כך תובע החוק האנגלו־סאכסי, שהוא השולט במדינתנו...

אליהו־משה גנחובסקי (הפועל המזרחי):

לצערנו הגדול!

בנימין סילס ששון (הספרדים):

לא לצערנו, אלא לאשרנו.

משום כך תובע החוק האנגלו־סאכסי הופעה אישית של העד בבית־המשפט.

אולם ישנם מקרים שבהם אין מחלוקת בין הצדדים בענין תוכן המסמך שצד אחד חפץ להגישו לשופט, ובכל זאת תובע החוק עקב העקרון הנ"ל את הופעת העד בבית־המשפט. לפי דעתי יש לשמור על העקרון היסודי, הייגו — הופעת עד במשפט כשתוכן עדותו שנוי במחלוקת. אולם יש לאפשר הקלה מאכסימאלית בכל אותם המקרים שהעדות המעשית אינה שנויה במחלוקת, ואף לא ייתכן שתהיה מחלוקת עליה.

לאור בחינה זאת יש לשפוט על הצעת החוק הנוכחית, ולהכניס בה את התיקונים הבאים:

א) בכל מקרה שצד ירצה להגיש עדות כפי שמוגדר בהצעת החוק, יהיה חייב להמציא לצד שכנגד לפני המשפט העתקות מתאימות. בית־המשפט יהיה חייב לא לקבל את העדות, אם לא נמסרו מראש העתקים לצד שכנגד. לפי החוק המוצע כפי שהוסבר על־ידי שר־המשפטים, רשאי בית־המשפט לסרב. יש לתקן את הסעיף כך שבית־המשפט יהיה חייב לסרב, אם העתקה של העדות לא נמסרה לצד שכנגד.

ב) בכל מקרה שהצד שכנגד ידרוש את הופעת העד לשם חקירה נגדית, יהיה בית־המשפט מחוייב להיענות לבקשה זו. בנקודה זו אין החוק המוצע ברור כל צרכו. לא ברור אם בית־המשפט יהיה חייב להיענות לבקשה כזו או רק רשאי, ואם הכוונה לרשאי, הרי שהוא יהיה רשאי גם לסרב, ואת זה צריך למנוע.

אליהו משה גנחובסקי (הפועל המזרחי):

כבוד היושב־ראש, כנסת נכבדה. מכיוון שאנו חיים ברוך השם במדינת ישראל, אני לא כל כך מאושר כמו חבר הכנסת ששון ששורר בארץ החוק האנגלו־סאכסי. אני רוצה לדבר רק מבחינת המשפט היהודי, ומנקודה זו עלי להתנגד לחוק הזה.

השאלה הזאת נידונה הרבה. מבין אלה שטיפלו במשפט רוצה אני לצטט קודם כל את „חושן המשפט", האומר: „העדים ששלחו עדותן לבית־דין — (עדות זו) אינה עדות, דכתיב 'על פי שנים עדים', מפיהם ולא מפי כתבם." והרמב"ם אומר: „דין תורה, שאין מקבלין עדות לא בדיני ממונות ולא בדיני נפשות אלא מפי עדים, שנאמר 'על פי שנים עדים', מפיהם ולא מכתבם".

העדות במשפט היהודי אינה ענין של פורמאליסטיקה, שאפשר להקל בה או לא. עצם ענין העדות, החקירה והדרישה, נחוצים כדי שיהא משפט צדק. משום זה קבעו, שהעד מצווה להעיד בבית הדין כל עדות שיידע, בין עדות שיחייב בה את חברו, ובין שיזכהו בה. אך בכך לא נסתיימה פרשת העדות. העדות, כדברי הרמב"ם, היא מצוות „עשה" לדרוש ולחקור את העדים ולהרבות בשאלות ומדקדקין עליהן, ומסיעין אותן מענין לענין. אני חושב שעצם התיקון האומר, שאפשר למסור עדות בכתב על פי מומחה, פוגם בעצם רעיון העדות במשפט העברי. זה פוגע גם ברמת העדות, וצודק חבר־הכנסת בדר, שאין זה ענין שהשופט צריך להחליט עליו. זוהי שאלה פרינציפיונית: העד צריך שתהא עליו אימת בית־הדין, הרגשה שהוא מדבר בבית־משפט. הרגשה זו אינה יכולה להיות אם אדם חותם בביתו על דוקומנט, בלי שיהא נתון באווירה של בית משפט. הרמב"ם אמר: „החקירות והדרישות הן הדברים שהן עיקר העדות ובהן יתחייב או ייפטר". חתימתו של המומחה אינה מספיקה. משום כך אני חושב, שבמשפטנו יש לחוק את האינסטאנציה הקרויה עדות. ומשום כך אני מתנגד לחוק שאפשר יהיה למסור עדות — ואפילו זו הקרויה „עדות מומחה" — בכתב, כי נאמר „מפי הם" ולא „מכתבם".

דוד בר־רב־האי (מפא"י):

אדוני היושב־ראש, כנסת נכבדה. עליתי על הבמה כדי לא להשאיר את שר־המשפטים יחיד במערכה מול האש הצולבת מכל הצדדים. לבי לבי לנואמי האופוזיציה היום: הם חיפשו במה להיאחז נגד הצעת החוק, שהוא ביסודו טכני ואינו פוגע ביסודות חוק העדויות העיקרי. לצורך חוק זה לא היה כלל מקום להטריח את צילו של הרמב"ם ולהביא ראיות ממנו. אין זה כלל אותו חוק שנגדו צריך להביא תותחים כבדים אלה. ברור לי שד"ר בדר מבין, שתפקיד האופוזיציה הוא להתנגד לכל מה שמציעה הממשלה, והוא לחם היום בנאמנות את מלחמת האופוזיציה. אולם חבר־הכנסת גנחובסקי, הפוסח על שתי הסעיפים — מה לו כי נזעק ולמה הוא ראה צורך לעלות על במה זו ולהתנגד לחוק זה?

צריך קודם־כל לקרוא את החוק עד תומו. הסעיף האחרון קובע במפורש, שבכל המקרים שבית־המשפט לא יסתפק בעדות בכתב או שאחד הצדדים ידרוש, יוזמן העד להעיד בעל־פה, ויעמוד לפני אותה חקירה שחבר־הכנסת ששון כל כך הגן עליה, בהסתמכו על מיטב המסורת האנגלו־סאכסית, שבאמת אינה גרועה, ומסתמכת על נסיון לא־קטן. אולם מי שחי חיי בית־משפט יום יום, יודע שיש מאות מקרים שהצדדים אינם חולקים על העובדות, ואין כל ויכוח עליהן. העדות היא רק עדות טכנית, ומטריחים את הרופא המחכה שעות רק כדי שיוכל למסור את עדותו תוך רגע אחד, ויאשר את חתימתו, אף־על־פי שאיש לא התווכח עליה. למה זה מביא? זה מביא לשימוש לרעה, לסחיבת משפטים.

מה אנו באים להציע? — שאפשר יהיה להגיש עדות טכנית כזו בכתב. חבר־הכנסת בדר ניסה להסביר כי שופט הוא מין בריה משונה, הוא טוב רק כשמדריכים אותו. אני רוצה להזכיר, שבהזדמנויות אחרות היתה לחבר־הכנסת בדר דעה הפוכה. כשניסינו להדריך את השופטים על־ידי קביעת ענשים מינימאליים, הוא נאם נאום הפוך: צריך להשאיר לשופט שיקול־דעת מלא, לא צריך להכניס אותו למסגרת וכו'. היום הפך השופט לבריה עלובה כזאת, שצריך לתת לה הדרכה מתי לשמוע עד, מתי להתחשב בו ומתי לא. כל הויכוח הזה הוא בשבילי משום הפתעה גדולה. חשבתי שהצעה כזאת יכולה לעבור לוועדה בלי ויכוח. נראה לי, שאנו יכולים להעביר את הצעת החוק לוועדה, בלי שנגרע משהו מן המהלך התקין של דיון בבית־משפט.

אתם יודעים שלא מעטים המקרים שרופאים מתחמקים מלתת תעודות, מתוך פחד שייקראו לבתי־משפט עם התעודה הזאת, ויצטרכו לבלות שם יום תמים. אני מקווה שהסעיף האחרון, הקובע שבית־משפט יכול להזמין עד, אם ביזמת בתי־המשפט ואם על־פי בקשת בעל־דין, יופעל בצורה כזאת שלא תהיה סחיבה סתם. אם בית־המשפט ייענה לדרישה של הצד שכנגד להביא עד לאשר תעודה שלכאורה אין על מה להתווכח לגביה, הוא ידרוש הפקדת פקדון להופעת עד זה, כדי שהדבר לא ייעשה בקלות כזאת.

בהצעת חוק זה יש משום הקלה בתהליך היום־יומי של בתי־הדין שלנו. ואם הרמב"ם אמר שאין מקבלים עדות

אלא מפי עדים, שנאמר „על פי שנים עדים", מפיהם ולא מכתבם — חזקה עליו שלא התכוון לתעודות מן הסוג שעליהן דובר.

שר־המשפטים פ. רוזן:

אני יכול להסכים לכל מלה שנאמרה על־ידי חבר־הכנסת בר־רב־האי, פרט לענין אחד שלגביו אני צריך להסתייג.

לא הייתי מופתע כשהצעת החוק נתקלה בהתנגדות, ויודעתי שגם החוק הצנוע והפשוט הזה, שכל כך מתקבל על הדעת, לא יעבור בקלות לא במליאה ובעיקר לא בוועדה. במשך השנים שהיה לי הכבוד לכהן בתור שר־משפטים, למדתי כי המקצוע אשר אליו אני משתייך הוא מאד שמרני ומתייחס בחשדות גדולים לכל הצעה לתקן את הקיים, ויהא זה תיקון קל ביותר, ובעיקר כשהדבר נוגע לפרוצדורה. אולם התיקון שהוצע כאן הוא קל ופשוט, והסברתי את זה בדברי הפתיחה. כן הוסבר הדבר שוב בדברי חבר־הכנסת בר־רב־האי.

ובכן, מומחה הנדרש לתת חוות־דעת יכול להגיש את חוות־הדעת בכתב. במקרים רבים, כפי שהסברתי, כשהרופא נקרא להעיד על דבר שאיננו מסובך (כגון, אדם נפצע ונדרשת עדות על טיב פציעיו), אין חוקרים את הרופא חקירה נגדית; הוא מופיע בבית־המשפט ומחכה למתן עדותו. לפעמים הוא נשמע מיד, אבל לפעמים הוא צריך בכל־זאת לחכות, עם כל הרצון הטוב של השופט להקדים את שמיעת עדות הרופא. במקרים רבים המדובר הוא ברופאים ממשלתיים, אבל גם ברופאים פרטיים, ואחרי שהרופא נשמע, הצד שכנגד אפילו אינו חוקר אותו. במקרים כאלה מוטב שיגיש את חוות־דעתו בכתב. במקרים אחרים מגיש גם הצד שכנגד חוות־דעת בכתב. בכל המקרים הללו ישמע השופט בכל־זאת את המומחים בתור עדים, על־פי בקשת אחד הצדדים או שניהם. אבל במקרים רבים אנחנו יכולים לחסוך לנו זמן.

בנוגע לשאלה בדבר אישור החתימה: מגישים חוות־דעת של רופא, או פרופיסור פלוני. במספר מקרים תתעורר באמת השאלה, האם זוהי חתימה אמיתית. אם היא תתעורר, הרי שוב הסמכות בידי בית־המשפט להחליט, אם להזמין את העד המומחה הזה כדי שיאשר את חתימתו. אבל אני בטוח שהחוק בצורה זו — אולי יש לתקן משהו בסעיף זה או אחר — יחסוך לבתי־המשפט, לעדים, למומחים ולצדדים זמן. אני קצת מצטער על כך, שלא יכולנו לשמוע את שר־הבריאות. בעיקר, כפי שכבר אמרתי, בא הלחץ על חקיקת החוק הזה מצד משרד־הבריאות, הסובל היום מאד מהפורמאליות המוגזמת של הפרוצדורה הקיימת.

לא התפלאתי על התנגדותו של חבר־הכנסת ששון; במקצת התפלאתי על התנגדותו של חבר־הכנסת בדר; אני מוכן לכבד את התנגדותו של חבר־הכנסת גנחובסקי אבל אני מקווה שנמצא שפה משותפת בוועדה.

היו"ר י. קליבנוב:

אני מעמיד להצבעה את ההצעה, להעביר את הצעת החוק לוועדת החוקה, חוק ומשפט.

ה צ ב ע ה

ההצעה להעביר את החוק לתיקון פקודת העדות, השי"ד — 1954, לוועדת החוקה, חוק ומשפט נתקבלה.

היו"ר י. קליבנוב:

אנו מסיימים בזה את הדיון בישיבה הזאת. ישיבת הערב לא תתקיים. הישיבה הבאה מחר בשעה 11.00.

הישיבה ננעלה בשעה 19.04.